

Самарканд шаҳри ислом маданиятининг бой меросига эга бўлиб, унинг кўплаб масжид ва мадрасалари орасида Бибихоним масжиди алоҳида ўрин тутди. Бу масжид нафакат архитектура жихатидан, балки тарихий ва маданий аҳамияти жихатидан ҳам Марказий Осиёдаги энг машҳур исломий ёдгорликлардан биридир. XIV асрда буюк саркарда Амир Темур буюртмаси билан барпо этилган ушбу масжид меъморий катталиги, безаклари ва умумий гўзаллиги билан юз асрлар давомида сайёҳ ва муҳаккикларни ўзига жалб қилиб келади.

Масжиднинг қурилиши ва тарихий манбаалар

Бибихоним масжиди 1399–1404 йиллар оралигида қурилган бўлиб, унинг қурилиши Амир Темурнинг Хиндистондан қайтганидан сўнг бошланган. У Хинд юришидан қайтгач, Самаркандни дунёдаги энг улуг ва зебо шаҳарлардан бирига айлантиришни мақсад қилган ва ушбу масжидни ҳам айна ният ифодаси сифатида барпо қилдирган.

Масжид номи “Бибихоним” деб аталиши турли ривоятлар билан боғлиқ. Баъзи ривоятларда бу ном Амир Темурнинг севимли хамсари, малика Сарой Мулк хонум шарафига қўйилгани айtilса, бошқа манбаларда у қурилишга раҳбарлик қилган аёл меъмор номи билан боғланади.

Меъморчилик услуби ва тузилиши

Бибихоним масжиди меъморий жihatдан ўша даврдаги энг улкан исломий иншоотлардан бири ҳисобланган. Унга замонавий масжидлар ва мадрасаларга хос таркибий қисмлар киритилган:

- Калон масжид (қиёсий равишда асосий масжид) – кенг ва баланд гумбазли асосий намозхона.
- Иккита масжид қаноти – жанубий ва шимолий томонларда.

- Катта пешток – масжид эшиги юкори ва кўркам безакларга эга бўлиб, у асосий марказий айвон вазифасини бажаради.

- Мармар миноралар – масжиднинг хар бурчагида кад ростлаган.

Гумбази ўша даврдаги энг улкан гумбазлардан бири бўлиб, тахминан 40 метр баландликка эга бўлган. Масжид деворлари, гумбаз ва пештоклари майолика ва мозаика услубидаги кадимий исломий безаклар, оятлар ва геометрик нақшлар билан безатилган. Кенг кўламлилик ва архитектурадаги муаммолар

Масжиднинг улкан хажми ва тез қурилгани боис унда баъзи конструктив муаммолар қузатилган. Заминнинг юмшоклиги ва меъморий хажмнинг катталиги боис, айрим қисмлари ўз вақтида шикастланган ёки қисман чўкиш рўй берган. Шу боис, XVI асрга келиб масжиднинг айрим қисмлари вайрон бўлган. XIX асрда рус муҳаққиқлари ва сайёҳлар томонидан унинг қолдиқлари расмийлаштирилган ва тасвирланган.

Совет даври ва тиклаш ишлари

Совет Иттифоқи даврида Бибихоним масжиди масжид сифатида фаолият юритмаган ва бир муддат тарихий ёдгорлик сифатида химояга олинган. 1960–1980 йилларда археологик ва меъморий тиклаш ишлари олиб борилган. Мустақилликдан кейин Ўзбекистон ҳукумати ва халқаро ташкилотлар томонидан қайта таъмирлаш ва эҳё қилиш ишлари давом эттирилди.

Бугунги аҳамияти

Бибихоним масжиди ҳозирги кунда Самарқанд шаҳрининг марказида жойлашган бўлиб, сайёҳлар, зиёратчилар ва маҳаллий аҳоли учун муқаддас ва тарихий жой сифатида хизмат қилмоқда. У Ўзбекистон исломий меъморчилиги ва Темурийлар даврининг буюқ ёдгорлиги сифатида ЮНЕСКОнинг мерослар рўйхатида қиритилган.

Бибихоним масжиди – нафакат меъморчилик санъати намунаси, балки Амир Темур сингари буюқ тарихий шахсиятнинг исломга, илмга ва гўзалликка бўлган эҳтиромининг рамзидир. Унинг қурилишидаги эътибор, безакларидаги мураккаблик ва тарихий қуч бу иншоотни асрлар давомида абадий маънавий ва маданий тимсолга айлантирган.

Абу Муслим

(Тарих илми сайтининг бош муҳаррири, профессор)